

ERZURUM YÖRESİ TÜRKÜLERİNDE SÖZLÜ FORMÜLLER: FORMELLER

VERBAL FORMULAS IN ERZURUM REGIONAL FOLK SONG: FORMULAS

Prof. Dr. Mustafa Oner UZUN

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Devlet Konservatuvarı,
mustafazun65@hotmail.com

Aydın / Türkiye

ORCID: 0000-0002-7722-1309

ÖZET

Bu araştırmanın konusu; TRT Türk halk müziği repertuarında yer alan Erzurum Yöresine ait türkülerdeki sözlü formüller olan formel (kalıp) ifadeleri içermektedir. Halk edebiyatı ürünleri içinde başlıca türler olarak görülen destanlar, halk hikayeleri ve masallarda anlatımı güçlendiren unsurlardan biri de ‘formel ifadelerdir. Bütün edebî ürünler, özellikle de halk kültürü ürünleri, kendilerini yaratan halkın duygu, düşünce ve hayallerini, olaylar karşısındaki tavırlarını yansıtan bir ayna görevi görmektedir. Tarihi yaşanmışlıklara dair izlere bu aynada rastlamak her zaman mümkündür. Türkülerin, halk kültürü ürünleri arasında oldukça önemli ve ayrı bir yeri bulunmaktadır. Türküler inançları, gelenek ve görenekleri, değer yargılarını, sevinç ve üzüntü kaynağı gelişmeleri, insanoğlunun çaresizliğini dile getirmenin yanı sıra söz ve ezgi arasındaki uyum yoluyla sanatsal ve estetik bir anlayışı da ortaya koyar. Türküler de tüm folklor ürünleri gibi kaynağını halktan alır. Birtakım inançsal pratiklerle birlikte uygulanan gelenek, örf, adet, töre vs. toplumsal normlar, ait olduğu toplumun kültürel hazinesini ve belleğini ortaya koymaktadır. Başlıca sözlü gelenek ürünlerinden biri olan türküler, toplumun ortak kültür bilincinin kuşaktan kuşağa taşınmasında önemli rol oynarlar. TRT Repertuarında yer alan halk türkülerini sözel açıdan incelendiğinde, değişmeyen bazı unsurların yer aldığı göze çarpmaktadır. Adeta türkü sözleri oluşturulurken belli kalıpların bir formül şeklinde kullanılmış olduğu tespit edilmiştir. Bu, türkü yakım süreci dediğimiz türkülerin oluşturulması esnasında, halkın “usta malı satma” diye adlandırdığı bir söz söyleme geleneğini uygulamasının bir sonucu olarak düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Erzurum Yöresi, Türkü, Sözlü Formül, Formel.

ABSTRACT

The subject of this research involves formal expressions, which are oral formulas, in folk songs from the Erzurum region included in the TRT Türk folk music repertoire. One of the elements that strengthen the narrative in epics, folk tales, and fairy tales, considered major genres within folk literature, is formal expression. All literary works, and especially folk culture products, serve as a mirror reflecting the emotions, thoughts, dreams, and attitudes of the people who created them. It is always possible to encounter traces of historical experiences in this mirror. Folk songs hold a particularly important and distinct place among folk culture products.

Folk songs not only express beliefs, traditions and customs, value judgments, developments that cause joy and sorrow, and the helplessness of humanity, but also reveal an artistic and aesthetic understanding through the harmony between words and melody. Like all folklore, folk songs derive their origins from the people. Traditions, customs, traditions, and customs, etc., are implemented alongside certain religious practices. Social norms reveal the cultural treasure and memory of a society. Folk songs, one of the primary products of oral tradition, play a significant role in transmitting a society's shared cultural awareness from generation to generation. When the folk songs in the TRT Repertoire are examined from a verbal perspective, certain unchanging elements are evident. It has been determined that certain patterns are used as formulas in the creation of the folk lyrics. This is thought to be a result of the folk song-writing process, which the people employ during the creation of the folk songs, a tradition they call "selling the master's goods."

Keywords: Erzurum Region, Folk Song, Oral Formula, Formals.

1. GİRİŞ

Estetik ve sanat olgusunun, kültürün gelişiminin başladığı varsayılan ilk toplumsal evrede insanın varoluşuna paralel bir biçimde geliştiği ifade edilebilir. Birçok düşünür, insanoğlunun başlangıçta eş zamanlı bir biçimde meydana getirdiği şiir, dans ve müziğin ilerleyen süreçte ayrı birer sanat unsuru haline geldiği görüşündedir. Sosyal bilimlerin birçok alanına kaynaklık eden sözlü geleneklerin özellikle geleneksel toplumlarda kültürün başlıca aktarıcısı rolünde olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir. Bilindiği üzere; sözlü gelenek, toplumsal kültürün adeta bir aynası gibidir. Doğum, evlenme ve ölüm gibi geçiş dönemlerindeki birçok gelenek gibi sözlü kültür ürünleri de daima büyü ve inançla ilgili pratiklerin tamamlayıcısı olmuştur (Boratav, 1984, s: 143). Masallar, halk hikâyeleri, destanlar, türküler, koşmalar ve maniler başlıca sözlü kültür ürünleri arasında gösterilebilir. Birtakım inançsal pratiklerle birlikte uygulanan gelenek, örf, adet, töre vs. toplumsal normlar, ait olduğu toplumun kültürel hazinesini ve belleğini ortaya koymaktadır. Sözlü halk kültürü ürünleri içerisinde özellikle türküler, ortak bir kültür bilincinin kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli bir rol oynarlar. Türküler, aşıklık geleneği ürünleri ve anonim ürünler olmak üzere başlıca iki ana kaynaktan beslenmektedir. Hiç şüphesiz bir ilk söyleyeni olmasına karşın anonim nitelikteki türkülerin ilk söyleyenlerinin isimleri zamanla unutulmuş ve toplumun ortak malı haline gelmişlerdir. Bazı durumlarda ise bir aşıklık geleneği temsilcisinin kişisel eseri zamanla türkü haline gelebilmektedir. İster sahibinin adı geçsin ister geçmesin özel bir ezgi eşliğinde icra edilen bu tür kişisel yaratımlar, halk tarafından birer türkü olarak görülürler. Öksüz Âşık, Kayıkçı Kul Mustafa, Karacaoğlu, Köroğlu, Dadaloğlu, Ercişli Emrah, Sümmanî, Seyranî ve daha nice saz şairinin başlangıçta kendi kişisel yaratımları olan eserleri zamanla birer türkü haline gelmiştir (Uzun, 2015, s: 15).

Bünyesinde insanın doğumundan ölümüne değin uzanan toplumsal süreçlerin tümünü barındıran türküler konu ezgi, icra ortamı ve seslendirilme nedenleri gibi açılardan incelenerek sınıflandırılmıştır. TRT Repertuarında yer alan halk türkülerini sözel açıdan incelendiğinde, değişmeyen bazı unsurların yer aldığı göze çarpmaktadır. Adeta türkü sözleri oluşturulurken belli kalıpların bir formül şeklinde kullanılmış olduğu tespit edilmiştir. Bu hususun, türkü yakım süreci dediğimiz türkülerin oluşturulması esnasında, halk arasında “usta malı satma” diye de adlandırılabilen bir söz söyleme geleneğinin uygulanması neticesinde oluştuğu düşünülmektedir. Araştırmacı İlhan Başgöz, bireysel yaratımlarda geleneksel duygu, düşünce ve ifade biçimlerine yer verilmesinin, türküyü ilk dizip koşan insanın geleneksel kültür içerisinde yetişmiş olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir (Başgöz, 2008). Kişi doğal olarak yaşamış olduğu toplumun kültürünün etkisinde kalır ve ürettiği türküler de bu kültürün izlerini taşır. Çalışmanın amacı, türkülerde yer alan başlıca sözlü formülleri (formel ifadeleri) tespit edip çeşitli boyutlarıyla sınıflandırarak bu konuya bir başlangıç niteliğinde sayılabilecek bilgileri sunmaktır. Bu nedenle öncelikle ‘türkü kavramı’ ile sözlü ürünlerde ‘formel ifade’ kavramına ilişkin olarak bazı temel bilgileri, giriş bölümünde sunmak yararlı bulunmaktadır. Bunu yaparken konuya ilişkin olarak kaynakçada yer alan başlıca eserlerden de yararlanılmıştır. Bu çalışma, TRT tarafından 2006 yılında yayınlanan “Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi”nde yer alan Erzurum Yöresine ait Türkülerin sözlerinin incelenmesiyle sınırlandırılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlık aşamasında öncelikli olarak TRT İzmir, Ankara ve İstanbul radyolarının arşiv ve diskoteklerinde bulunan yazılı ve işitsel materyal örnekleri taranmış ve incelenmiştir. Bu aşamada TRT kurumunun arşiv materyallerinin seçilmesinin gerekçesi; türkülerle ilişkin kaynakların dağınık bir durumda olmasına karşılık, TRT'nin radyo yayıncılığına başladığı yıllardan bu yana, türkülerini yayınlarında kesintisiz olarak kullanması; *Yurttan Sesler* topluluklarıyla ülke çapında türkülerin yaygınlaştırılması açısından büyük ve güvenilir bir arşive sahip olmasıdır. Buna rağmen söz konusu türkülerin bant kayıtlarında sözlerin tamamının icra edilmediği görülmüş; dört, beş ve daha fazla sayıda dörtlükten oluşan türkülerin yayın süresi dikkate alınarak genellikle iki bazen de üç dörtlüğünün seslendirilmekle yetinildiği gözlenmiştir. Bu nedenle adı geçen repertuarın daha ziyade sözlü yayınlarının incelenmesi zaman ve çalışmanın güvenilirliği açısından tercih edilmiştir. Bu aşamada öncelikli hareket noktamız, Prof. Dr. Rıza Filizok'un "Manilerin Tasnifi Problemi ve Manilerde Değişmeyen Unsurlar" isimli çalışması olmuştur. "*Bugüne kadar maniler konu, biçim, yapı, lehçe vs. özelliklerine göre çeşitli gereksinimler doğrultusunda tasnif edilmiştir. Fakat bu tasniflere son biçimini almış gözüyle bakamayız. Şüphesiz, derlenen manilerin sistematik bir biçimde incelenmesi neticesinde daha sağlıklı veriler elde edilecektir*" (Filizok, 1982, s: 160-168). Filizok'un çalışmasında "değişmeyen unsurlar" şeklinde ifade edilen şey aynı zamanda bu çalışmamıza da konu olan "formel ifade" kavramıdır. Yukarıda belirtilen hareket noktasından yola çıkılarak, türkülerde tespit edilen formel ifadelerin her biri anlam içeriği bakımından sınıflandırılmaya ve incelenmeye çalışılmıştır. Türk halk edebiyatının en yaygın türü olan türkülerin oluşmasında ve icra edilmesinde formel ifadelerin birkaç işlevi bulunmaktadır. Söz konusu bu işlevler türkülerin varyantlarında, hece ölçüsü, kafiye ve redif oluşumunda, şiirin iç ritminde ve özellikle yeni bir türkünün yakılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

2. SÖZLÜ FORMÜL VE FORMEL KAVRAMLARI

Sözlü gelenek ürünlerinin yaratılma aşamasında onları yaratanlar tarafından geçmişten günümüze çeşitli formeller içeren formüller kullanılmıştır. Konuyla ilgili araştırmalar sonucunda Milman Parry ve Albert B. Lord tarafından ortaya koyulan 20 yy. folklor kuramlarından Sözlü Formüsel Teori, son zamanlarda Sözlü Teori ve Sözlü Kompozisyon Teorisi olarak adlandırılan teori, Homer Meselesi olarak bilinmektedir. Bu bağlamda Milman Parry tarafından yapılan çalışmalar sonucunda, Homer'in İlyada ve Odessa'nda tekrarlanan formüllerin olduğu ve bu destanların sözlü gelenek ürünleri oldukları öne sürülmüştür.

The Singer of Tales (Destanların Söyleyicisi) adlı kitabının üçüncü bölümündeki '**Formül**' (*The Formula*) başlığı altında Albert B. Lord, Homer'in destanları hakkında gerçekleştirilen araştırmalarda (repetitions) tekrarlar, (stock epithets) stok tekrarlar, (epic cliches) destan klişeleri, (stereotyped phrases) stereotipik ibareler şeklinde adlandırılan kavramların çok dar ya da çok geniş olmaları nedeniyle Milman Parry tarafından yeniden anlatılmak istenen bir ana düşüncüyü anlatmak için aynı vezin şartları altında düzenli olarak kullanılan bir grup sözcük olarak tanımlamaktadır' (Çobanoğlu, 2012, s: 272). "Yetişmiş, olgun bir usta âşık ile daha çıraklık dönemindeki genç bir âşığın dünyasında "formül" pek tabii bir biçimde aynı yere ve öneme sahip değildir. Bu açıdan onu kullanmada hünerli olmak ya da olmamak kadar yaratıcı bir zihin sahibi olmak da son derece önemlidir. Aksi takdirde formülleri hiç değiştirmeksizin kullanan herhangi birinin bu konuda bir başarı ortaya koyabileceğine inanmak hatasına düşeriz. Bu açıdan formüller onu her konuşanın damgasını taşıyan bir dil gibidir. Formüller müzik ile düşünce eşliğinde dile getirilen dizelerin oluşturduğu ortak bir üründür. Kuramsal açıdan ne kadar özgür olursa olsun müzikle birlikte söylenen dizeler çeşitli sınırlamalar taşır. Formül kalıpları bir dilin simge, cümle ya da deyimlerine benzer. Yetişme sürecindeki genç âşığın yeni formüller yaratmaya çalışması, başkaları tarafından icra edilen formülleri öğrenmesinden daha önemlidir çünkü sanatının temelini oluşturan bu süreç, onun tam anlamıyla ortaya çıkış noktasıdır. O formülleri öğrendikten sonra bunları harmanlayıp yeniden oluşturamazsa ve icra anında öğrendiklerinin ötesinde o ana uygun olarak istediği gibi yeniden bir araya getirip söylemezse ne kadar formül bilirse bilsin onun yaratıcı bir âşık olma şansı yoktur.

Yeni formüller, eski formül kalıplarına yeni kelimeler koymak suretiyle oluşturulur. Öte yandan oldukça fazla sayıda ve grift yapıya sahip formül kalıbı bulunduğundan dolayı birkaç sözcüğün dışında bütün sözcükler bu kalıplara uyarlanabilir” (A.g.e., ss. 272-275).

Form ve formel sözcüklerinin Türkçe, Fransızca ve İngilizce sözlük karşılıkları şu şekildedir:

Form (Tür.), 1. şekil, biçim, 2. bir şeyin istenilen ve olması gereken durumu (TDK Türkçe Sözlük, 1988: 302).

Form, (Fr.), 1. biçim, şekil. Formel (Fr.) biçimsel (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 1986:4198-4199).

Form (İng.), 1. Şekil (n), biçim, suret; hal, üslup, tarz; typ. Forma, formül, kâğıt; okul, sınıf. 2. Form (v), teşkil etmek, kurmak, oluşturmak; şekil vermek, -e geliştirmek, düzenlemek, tertiplemek, şekil almak, oluşmak.

For-mal (İng.), resmi, usule uygun; biçimsel, şekli (Langenscheidt's Standard Dictionary, 1995: 202).

Bu tanımlardan yola çıkılarak formel teriminin karşılığı olarak kalıp teriminin kullanılabileceği öngörülmüştür. Her toplumun dilinde bir takım kalıp sözlere rastlamak mümkündür. Türk toplumunun kültürel yönlerini yansıtan ve Türkçenin sosyokültürel özelliklerini açığa çıkaran bu söz varlığının zenginliğine örnek olarak doğum, evlenme ve ölüm gibi olaylar üzerine söylenmiş birçok kalıp sözün bulunduğuna dikkat çeken Aksan’a göre nişan ya da evlilik hakkındaki iyi niyet temennilerinin bir göstergesi olarak söylenen “Allah mesut etsin, mutluluklar dileriz”, hamilelik dönemindeki bir kadına “Allah kurtarsın”, çocuğu doğan insanlara söylenen “gözünüz aydın”, yakını vefat eden kimselere taziye dileklerinde bulunulması amacıyla söylenen “başınız sağ olsun”, vefat eden kimsenin ardından söylenen “Allah taksiratını affetsin” gibi çeşitli dilekleri ve nezaket duygusunu ifade eden kalıp sözler Türklerin toplumsal yaşam içerisindeki iyi niyetli yaklaşımının açık birer göstergesidir (Aksan, 2003: 163-169). “Şiirde neyin formel ifade kabul edilebileceği konusunda çeşitli araştırmacıların bu konuya adanmış araştırmalarında tam bir bütünlük yoktur. Bu konuda en isabetli görüşler eski İngiliz şiiri hakkında yapılmış araştırmalarda verilmiştir. Eski Germen şiirinin formel ifade özelliği hakkında ciddi bilimsel araştırmalar, R. M. Meyer’in eski Norveç, eski İngiliz ve eski yüksek Alman şiirinde “formel ifadeyi” içine alan ve 500 sayfayı aşan 1889 yılında yayımlanmış bir derleme – inceleme çalışmasıyla başlar. Bu ilk araştırmadan yüz yıl sonra bilim adamlarının formel ifade konusundaki düşünceleri daha açık hale gelmiş hatta kesinleşmiştir ve artık Meyer’in bu kavramı hemen her şeyi dahil eden düşüncesi kabul edilmemektedir. Bütün bunlara rağmen eski İngiliz şiirinde formel ifadenin özellikleri hakkında araştırma yapan bilim adamlarının görüşleri birbirinden oldukça uzaklaşan ve birbirine tamamen tezat teşkil eden fikirleri içermektedir. Anlaşmazlık ve tartışmalara rağmen bugün çoğu bilim adamı tarafından kabul edilen görüş ise Milman Parry’e ait olup onun hareket noktası da Homer’e ait olduğu kabul edilen destanlardır. Bu görüş, formel ifade konusunda yapılan herhangi bir araştırma veya inceleme için mutlaka temel alınması gereken bir görüştür. Ancak onun da belli bir geleneğe uygulanmasında bir ayarlama ve düzeltmeler gerekebilir. Formel ifadeyi, esas itibarıyla verilmek istenen bir düşüncenin ifade edilmesinde benzer ölçü koşullarına uygun olarak düzenli biçimde kullanılan bir kelime gurubu olarak tanımlayan Parry’e göre “kelime gurubunu” belirleyen ölçünün esası Yunan şiirindeki “altılı” (hexameter) ölçüye göredir. Bu vezin A. B. Lord’un düşüncesinde Güney Slavları’na ait şiirde “onlu (deseterac)” bir ölçüdedir veya eski Alman şiiriyle uğraşan bilim adamlarına göre “benzer sesin tekrar edildiği aliterasyonlu bir cümle”dir (Reichl, 2002, s: 187-188). Usta anlatıcılar açısından vazgeçilmez birer ustalık göstergesi olarak değerlendirilen bu formelleri, masalın bünyesinde belirli bir işleve ve belirli bir biçime sahip olan kalıplaşmış ifadeler olarak tarif edebiliriz. Dinleyiciler, ihtiyaç halinde bu kalıp ifadeleri kullanabilen anlatıcıları usta bir anlatıcı olarak görürler. Kimi zaman da bu kalıp ifadeler, sözlerin hatırlanamadığı anlarda anlatıcıya zaman kazandırarak güç duruma düşmekten kurtarırlar. Kalıp ifadeler, hiçbir zaman rastgele kullanılmazlar çünkü gelişigüzel biçimde kullanılan kalıp ifadeler ters etki gösterebilir.

İlk kez bu yüzyılın başlarında ele alınan formel kavramı, Avrupa'daki araştırmalarda masal metinlerinin bu açıdan incelenmesinde etkili olmuştur. Robert Petsch'in "Halk Masalarında Formel Halk Masasında Formel Bitişler" isimli çalışması, alandaki önemli çalışmalardan biri olarak gösterilebilir. Petsch'in ilerleyen süreçte yayımlanan birçok çalışması arasında "motif, formel, muhteva" isimli çalışması da bu konuyla ilişkilidir. Parry tarafından başlatılan, ölümünden sonra Albert Lord tarafından devam ettirilen kalıp ifadelerle ilgili bir başka çalışma ise Yugoslav sözlü kahramanlık şiirleri üzerinde yapılan araştırmadır. İki araştırmacının Harward'daki Parry koleksiyonunda topladıkları 13.000 metin üzerinde yapılan çalışma neticesinde yayınladıkları The Singer of Tales ile bir kahramanlık şarkısının geçmişten günümüze kadar gelebilmesinde kalıp ifadelerin önemli olduğuna dikkat çekilmiş, bunların yaratılma sürecinde de aynı hususların önemli olduğunun altı çizilmiştir (Dorson, 1984, s: 45). Türkiye'de bu konuya yönelen ilk kişinin Tahir Alangu olduğunu belirten Sakaoğlu, Türk literatüründe bu alanda hiçbir çalışma olmadığı için, Alangu tarafından lisan tezi olarak hazırlanan bu çalışmada tümüyle yabancı literatürden faydalandığını, Alangu'nun bu çalışmasında, Pestch'in tasnifine de yer verildiğini ve ilerleyen süreçte de bu konuda başka herhangi bir çalışma gerçekleştirilmediğini ifade etmektedir (Sakaoğlu, 1974, s: 148-149).

Türkmen (1997), türkülerde kullanılmış olan kalıp sözler ve deyimleri konu alan bir çalışmasında türkü sözlerinin yalnızca içerdiği konular ile türkülerde geçen deyimleri tespit etmiştir. Bu çalışma kapsamına alınan türkülerde 73 adet deyim yanı sıra 25 adet konu formeli tespit edildiği görülmektedir. Gerçekleştirilen tüm bu çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda; türkülerin yaratılma sürecinde olduğu kadar icrası sırasında da birtakım kalıp ifadelerin önemli rol oynadığı, bir başka deyişle bir türkü söyleme tarzının olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

3. ERZURUM YÖRESİ TÜRKÜLERİNDE FORMEL İFADELER(BULGULAR)

Erzurum Yöresi Türkülerinde tespit edilen formellerin, diğer yörelerdeki ortak kullanımının ortaya konduğu bu çalışmada; TRT repertuarındaki türkü sözleri şekil açısından da incelenerek mâni ve koşma üst başlıkları kullanılmıştır. Araştırma, dize başlarında yer alan konu formelleri ve çeşitli formel unsurlar bağlamında, türkülerin asıl sözleri ile sınırlandırılmış olup, bağlantı dizeleri inceleme dışında bırakılmıştır. Ayrıca birbirinin varyantı olan türkülerden de sadece bir tanesi değerlendirmeye alınmıştır.

3.1. Dize Başlarında Yer alan Formeller

T.R.T. Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi'nin 1. ve 2. cildinde yer alan türkülerin mısra başlarında yer alan formel ifadelerle, konularına ve sık kullanışlarına göre belirlenmiş ve koyu olarak gösterilmiştir. Bu tespitte türkü adları göz önünde bulundurulmuştur.

3.1.1. Konu Formelleri

A) Mani Biçimindeki Türkülerde Formeller

BAĞ

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Bağa Gel Bostana Gel	Erzurum	3354
Bağa Girdim Üzüm Yok	Çankırı	1905
Bağa Girdim Üzüme	Kars	257
Bağa Giresim Geldi	Denizli / Acıpayam	2547
Bağa İndim Üzüme	Erzincan / Kemaliye (Eğir)	3347
Bağa Vardım Nar İçin	Bitlis	219
Bağda Güller Açıyor	Şanlıurfa	2262
Bağda Gülü Budadım	Ankara	2052
Bağında Gölün Var	Nevşehir / Hacıbektaş	3661
Bağında Üzüm Galdı	Azerbaycan	1344

ÇAYIR

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Çayır Çıktı Dizime	Çankırı	1904
Çayır Çimen Geze Geze	Isparta	333
Çayır İnce Biçemedim	Erzurum	3947
Çayır İnce Biçilmez	Kerkük	2608
Çayır Kuşu Çayırda	Bursa	2026
Çayırda Buldum Seni	Kastamonu / İnebolu	989
Çayıra Serdim Postu	Isparta	545
Çayıra Serdim Halı	Erzurum	3550
Çayıra Vurdum Gazmayı	Ankara / Kızılcahamam	1881

ÇIKTIM

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Çıktım Çeşme Başına	Ağrı	3790
Çıktım Dam Yuvmaya	Çankırı	2300
Çıktım Eşiğe Bugün	Erzurum	1861
Çıktım Fındık Dalına	Ordu	3556
Çıktım Kerpiç Duvara	Erzurum / Aşkale	1515
Çıktım Saray Köşküne	Diyarbakır	1542
Çıktım Tandır Başına	Erzurum	2481

İNDİM

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Endim Dere Beklerim	Kastamonu / İnebolu	9
Endim Gülün Bağına	Şanlıurfa	1685
Endim Kuyu Dibine	Diyarbakır	3567
Yendim Saman Almaya	Erzurum / Narman	1993
İndim Bahçeye Durdum	Rumeli	2089
İndim Çayır Biçmeye	Hatay / Şenköy	1429
İndim Dereye Durdum	Eskişehir	1434
İndim Dere Irmağa	Artvin	1109
İndim Havuz Başına	İstanbul	2845

MENDİL

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Mendi Yoldum Bahçadan	Van / Erciş	2518
Mendil Aldım Bir Deste	Van / Erciş	715
Mendil Serdim Urgana	Muğla / Fethiye	1739
Mendilim Allanıyor	Orta Anadolu	3212
Mendilim Dilim Dilim	Burdur	787
Mendilim Dolu Yemiş	Bitlis	4154
Mendilim İşle Yolla	Elazığ	2390
Mendilimde Kare Var	Erzurum	3497
Mendilimde Tuz Taşı	Erzurum	3226
Mendilimin Dört Ucu	Bursa	3709
Mendilimin Yeşili	İstanbul	1112

ŞU

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Şu Almus'un Dibeği	Tokat / Almus	3340
Şu Aydın'ın Uşağı	Isparta / Barla	2
Şu Biga'nın Düzüne	Çanakkale / Biga	2073
Şu Cide'nin Çeşmesi	Kastamonu / Cide	1814
Şu Dalma'dan Geçtin Mi	Aydın / Nazilli	801
Şu Dirmil'in Çalgısı	Burdur / Dirmil	1940

Şu Köyceğiz Yolları	Muğla / Köyceğiz	1327
Şu Oltu'nun Taşını	Erzurum / Oltu	1690
Şu Urfa'nın Kapısı	Şanlıurfa	1930
Şu Yaylanın Çamları	Denizli / Acıpayam	2346
Şu Dağın Ardı Meşe	Erzincan / Tercan	1648
Şu Dağlar Garlı Dağlar	Ağrı	1185
Şu Dağlar Olmasaydı	Isparta / Gönen	2829
Şu Dağlar Tepe Tepe	Denizli / Acıpayam	3120
Şu Dağlar Ulu Dağlar	Kırşehir	33
Şu Dağları Aşmalı	Kayseri / Bünyan	895
Şu Dağların Karı Var	Karadeniz	3908
Şu Dere Aka Aka	Adana	3874
Şu Derede Değirmen	Isparta / Yeniceköy	2024
Şu Dereler Şu Düzler	Orta Anadolu	137
Şu Dereninarmudu	Eskişehir / Çifteler Han	3576
Şu Derenin Boyuna	Ordu / Ünye	1862
Şu Derenin Taşları	Balıkesir / Dursunbey	1827
Şu Derenin Uzunlu	Isparta	180
Şu Gelen Atlı Mıdır	Isparta	681

B) Koşma Biçimindeki Türkülerde Formeller AŞAĞI

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Aşşa Mahallenin Hocası	Balıkesir/Dursunbey	1212
Aşağı Mehlenin Allı Gelini	Erzurum	2383
Aşağı Yoldan Geliyormuş Üç Atlı	Balıkesir / Bigadiç	905
Aşağı Yoldan Çıktı Aldıramadım	Burdur / Dirmil	3398
Aşağı Yoldan Çıktı Bayrağın Ucu	Burdur / Yeşilova	908
Aşağıdan Gelen De Hanım Oynasın	Bilecik	1305
Aşağıdan Gelen Elin Galdursun	Tokat / Artova	1854
Aşağıdan Gelir Aldıramadım	Gümüşhane / Kelkit	174
Aşağıdan Gelir Düveler Gibi	Yozgat/ Akdağmadeni	1476
Aşağıdan Gelir Omuz Omuza	Malatya	1347
Aşağıdan Geliyor Fadime'm	Uşak	553
Aşağıdan Geliyor Hamazlar	Bursa	243

EVLERİNİN ÖNÜ

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Evlerinin Öğü (Önü) Mermer Döşeli	Kerkük	2637
Evlerinin Önü Bir Kötü Yokuş	Afyon / Emirdağ	73
Evlerinin Önü Bulgur Dibeği	Isparta	2015
Evlerinin Önü Harman Yol Üstü	Erzurum / Aşkale	1286
Evlerinin Önü Yoldur Yolaktır	Şanlıurfa / Siverek	2188
Evlerinin Önü Yüksek Kaldırım	Kayseri / Pazarören	2718
Evlerinin Önünde Gara Üzüm Asması	Giresun / Görele	1321
Evlerinin Önünde Pınarlar Harlar	Burdur	2104

YÜKSEK

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Yüksek Ayvanlarda Bülbüller Öter	Malatya	669
Yüksek Hanaylarda Badılcın Soyar	Konya / Çumra	2835
Yüksek Hanaylarda Çalınım Sazlar	Burdur / Kozacı	3967
Yüksek Kahvelerde Kahve Pişirir	Rumeli / Kırcaali	3801
Yüksek Minareden Attım Fesimi	Rumeli	345
Yüksek Minareden Attım Kendimi	Erzurum	1312
Yüksek Tepede Harman Tozu Savrulur	Rumeli	2405
Yüksek Yaylalarda Kaldım Halil'im	Rumeli	4006

GURBET EL

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Gurbet Elde Baş Yastığa Gelende	Erzurum	2145
Gurbet Elde Bir Hal Geldi Başıma	Erzincan	3583
Gurbet Elde Yadellerin Derdini	Erzincan	1585
Gurbet Elin Naşapası Tunç Olur	Rumeli / Silistre	3372
Gurbet Ellerde Oldum Yaralı	Kerkük	3578

3.1.2. Çeşitli Formel Unsurlar

Bu bölümde, incelenen türkülerde saptanmış olan çeşitli formel unsurların, biçim ve konu başlıklarına göre “Anadolu İnançları” da göz önünde bulundurularak yapılmış bir tasnifi yer almaktadır. Eyuboğlu’na göre inanç, kişinin başkalarından öğrenerek kazanmış olduğu, gündelik yaşantısına, davranış biçimine yön veren düşünce sistemidir (Eyuboğlu, 1998, s: 37). Aynı zamanda inanç, türkülerde sıklıkla kullanılan çeşitli formel unsurlara da kaynaklık etmektedir. Genellikle inanç konusu, soyut ve somut olarak iki tür altında değerlendirilebilir. İnsanın zihninde yaratmış olduğu inançları soyuttur. Buna karşın ayın, güneşin, yıldızların hareketlerine, mevsimlere, rüzgâra, hava değişimine göre insan yaşamının düzenlenmesine olanak sağlayan tabiat olaylarıyla ilgili inançları ise somuttur (a.g.e. 40-41). Halk inanışları üzerinde güneş ve ay kadar yıldızlar da önemli bir rol oynamaktadır. Yıldızlar hakkındaki halk inanışları, gök cisimlerinin birer tanrıça veya tanrı olarak görüldüğü dönemlerden kalmadır. İnsan ve yıldızlar arasında bir bağ olduğu husus Anadolu inanışlarında da göze çarpmaktadır. Buna göre yıldızlar, insanların yazgısıdır ve gökteki yıldızların sayısı nispetinde yazgı bulunmaktadır. Hangi insanın yıldızı parlarsa o insan yükselişe geçer ya da bir yıldız kayarsa bir insan ölür. Diğer milletlerden farklı olarak Anadolu inanışları genellikle tarımla doğrudan ilişkilidir. Tarım toplumlarında yıldızların hareketlerine büyük bir önem atfedilir. Arpa, buğday, çavdar veya yeşillik türü sebzelerin ekimi sırasında yıldızların durumu mutlaka göz önünde bulundurulur. Tarımsal faaliyetlerin yağışlı, karanlık ve yıldızların olmadığı geceler yerine yıldızların parlak olduğu aydınlık gecelerin sonrasına yapılmasına büyük bir özen gösterilir (a.g.e. 92-93). Türk inanışlarında renklerle ilgili formel ifadeler de rastlamak mümkündür. Örneğin bir renk olarak kara kelimesi Asya Türkçesinde kuzey yönünü ifade ederken ak ise güneyi ifade eder. Öte yandan kara renge karşı Anadolu’da ise olumsuz bir tutum bulunmaktadır. Bu bağlamda kara renk, genellikle uğursuz sayıldığından yermek amacıyla kullanılmaktadır. Anadolu insanının bu tutumunda karanlığın ürkütücü, bilinmeyen bir niteliği bulunmasının yanı sıra ölen kimselerin karanlık bir dünyada çeşitli acılarla karşılaşacağına dair inancının etkili olduğu söylenebilir. Kara sinek, kara köpek, kara sinek, kara yılan veya kara kedi genellikle halk inançlarında uğursuz sayılırlar. Örneğin halk inançlarında uğurlu olduğuna inanılan ve sevilen hayvanların hiçbirinin rengi kara değildir (a.g.e. 124). Bir diğer renk formeli olarak yeşil sözcüğü ise Türkçede diriliği temsil eden yaş sözcüğünden türemiş olup canlı, diri anlamını karşılamaktadır.

Kökeni çok tanrılı inançlara, özellikle sıcak günlerde çevreye canlılık ve dirlik bahşettiğine inanılan bolluk tanrıçasına (Ana-Tanrıça) dayanan yeşil renk formeli, tek tanrılı inançlara sonradan dahil olmuştur. Müslümanlıkta cennetin yeşil renkle tasvir edilmesi, cennette yeşil alanların bulunduğu görüşünün yaygınlık kazanması, İslamiyet'in çorak ve verimsiz çöllerde doğmasından kaynaklanmaktadır. Yeşil sözcüğü Anadolu halk şiirinde en çok kullanılan dil unsurlarından bir tanesidir. Halk dilinde yeşil olmak, yeşillenmek, yeşile susamak ve yeşil görmek gibi pek çok deyim bulunan yeşil sözcüğü gençlik, güçlülük, süreklilik, verimlilik, bolluk gibi birçok farklı anlamı tanımlamaktadır (a.g.e. 128). Gerek halk inanışlarında gerek İslam tasavvufunda kutsiyet atfedilen üçler, kırklar, yediler gibi çeşitli toplulukları ifade eden tanımlamalar ise sayı formülleri olarak değerlendirilebilir. Bu toplulukların Allah katında yüce bir yerleri bulunduğu, ermiş kimselerden oluştuğuna inanılmaktadır. Köken itibarıyla bu üç topluluk ilk çağ Anadolu inanışlarının bir kalıntısı durumundadır. İslam öncesi Türk inanışlarında varlıklar birtakım sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. İkili sınıflandırma bunlardan biridir. Türk inanışlarında ikisi birbirine eşit olmayan ve ikisi birbirine eşit olan iki tür ikili sınıflandırma bulunmaktadır. İki tarafı eşit sınıflandırma uyarınca varlıklar sağ ve sol şeklinde iki eşit sınıfa ayrılırlar. Mesela Türk mantalitesine göre;

- Erkek sağ kadrolara konulurken kadın ise sol kadrolara konulmuştur.
- Toyonizm sağ yöne bağlanırken Şamanizm ise sol yöne bağlanmıştır.
- Oğuz ilini oluşturan Boz-Ok topluluğu sağ kol iken Üç-Ok topluluğu ise sol koldur.
- Tanrısal âlemde Tanrılar sağ kolu oluştururken yer-sular ise sol kolu oluşturmaktadır (Gökalp, 1991, s: 101).

Eski Türk mantalitesine göre yönler gibi mevsimlerin de kendine özel renkleri bulunmaktaydı. Buna göre kış mevsimi kara, ilkbahar gök, sonbahar ak, yaz ise kıızıdır.

Dört unsurdan su-kara, ağaç-gök, demir-ak, ateş ise kıızıl renkleriyle ifade edilmiştir.

Tanrıların da renkleri olduğuna inanan Tsin Türkleri'ne göre kuzey tanrısı Kara-Han, doğu tanrısı Gök-Han, güney tanrısı Kızıl-Han, batı tanrısı ise Ak-Han'dır (a.g.e. 93-96). "İki yanı eşit olmayan sınıflandırmada ise ak ve kara kavramları karşımıza çıkmaktadır. Doğu Türklerinde toplum ezenlerle ezilenlerden oluşunca ezen topluluğun adına Gök (Ak), ezilen topluluğun adına Kara (Yağız) sıfatları eklenirdi: Gök Türk, kara budı (111-112).

Verilen bu örneklerle, aşağıda bir tasnifi yapılan çeşitli formel unsurların sık kullanılışının temel dayanağının öncelikle "Anadolu inançları ve halkın yaşamının ta kendisi" olduğu görülmektedir. Erzurum Yöresine ait Türkü isimlerinden yola çıkılarak yapılan tespitler aşağıda yer almaktadır.

A) Mâni Biçimindeki Türkülerde Formeller

a) Sayı Formelleri

BİR

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Bir Elinde Nargile	Erzurum	416
Bir Ay Doğar Pasen'den	Erzincan	476
Bir Bölük Ağca Kızlar	Van / Erciş	286
Bir Dal Kestim Ormandan	Orta Anadolu	414
Bir Daracık Pencere	Şanlıurfa	1423
Bir Sazım Var Bağlama	Yozgat / Boğazlıyan	1382
Bir Taş Attım Alıca	Çorum / Alaca	2115

b) Renk Formelleri

AL

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Al Atta Yeşil Kolan	Erzurum/Şenkaya	408
Al Alma Gönül Alma	Kars/Sarıkarnış	1407
Al Çuha Mavi Çuha	Bayburt	225

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Al Geydim Alsm Diye	Çanakkale / Yenice	516
Al İpek Yeşil İpek	Kerkük	1337
Al Kadifenin Topu	Afyon / Dinar	2788
Al Perde Yeşil Perde	Giresun	3684

KARA – GARA : Siyah

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Gara Çuhalım Oğlan	Erzurum / Aşkale	1215
Gara Gabak Kökeni	Denizli / Çivril	3421
Gara Goyun Yayılır	Kastamonu	2291
Gara Guş Yuva Yapmış	Erzurum / Aşkale	1217
Gara Tiren Gay Da Gel	Sivas / Kangal	4017
Kara Biber Aşm'olur	Aksaray	1634
Kara Çadır Düzdendir	Kahramanmaraş	767
Kara Duta Yaslandım	Sivas / Divriği	116
Kara Kaş Boyanır Mı	Isparta / Eğirdir	682

SARI

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Sarı Babuç Tabanda	Erzurum	1781
Sarı Buğday Başyım	Tokat	830
Sarı Çiçeğim Sarı	Rize	3565
Sarı Kavun Dilimi	Bayburt	579
Sarı Kızın Saçları	Niğde	3303
Sarı Kilim Örmeli	Tunceli / Çemişgezek	2458
Sarı Tütün Yelpaze	Rumeli	2087
Sarı Yazma Oyası	Ankara	3195

c) Tabiat Formelleri

ÇAY

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Çay Aşağı İnerken	Sivas / Gazi Köyü	79
Çay Aşağı İz Gider	Sivas / Kangal	1209
Çay Aşağı Kurt İzi	Tokat / Artova	4077
Çay Benim Çeşme Benim	Antalya / Korkuteli	1297
Çay İçinde Adalar	Şanlıurfa	459

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Çay İçinde Döğme Taş	Diyarbakır	1569
Çay İçinde Ot Bitmiş	Manisa / Alaşehir	2446
Çay İçinin Milleri	Aydın / Çine	551
Çay Kenarında Evimiz	Burdur	3965
Çaya İndim Durnaya	Niğde	357
Çaya İndim Taşı Yok	Sivas / Zara	547
Çaya Vardım Çaylarım	Antalya	1913
Çayda Balık Yan Gider	Erzurum / Hınıs	1257
Çayda Çınar Ağacı	Ardahan	1271
Çayda Çıra Yanıyor	Elazığ	470
Çayda Yeşil Bir Kuş Var	Çankırı	1880

DAĞ

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Dağ Başı Fener	Giresun	3215
Dağ Başında Değirmen	Muğla / Bağyaka Köyü	2483
Dağ Başında Kestane	Kütahya/ Simav	2600
Dağda Ardiç Kurusu	Sivas / Güzeren Köyü	1507
Dağda Darı Harmanı	Erzurum / Aşkale	1218
Dağda Davar Güderim	Ankara /Şereflikoçhisar	2457
Dağdan Kestim Çınarı	Amasya / Alpaslan Köyü	675
Dağdan Kestim Değenek	Diyarbakır	2181
Dağdan Kestim Dirgenlik	Kars/ Sarıkamış	566
Dağdan Kestim Fındığı	Çankırı / Şabanözü	322
Dağlar Dağımdır Benim	Diyarbakır	2182
Dağlar Dağladı Beni	Kırşehir	3731
Dağlar Keven Kurusu	Sivas / Kangal	3771
Dağlar Siz Ne Dağlarsız	Sivas / Zara	247
Dağlara Septim Ekin	Kerkük	3887

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Dağlara Yağrı Kar	Rize / Hemşin	2620
Dağlarda Duman Gözeldi	Kars	4176
Dağlarda Meşelerde	Elazığ	2573
Dağları Dağlasınlar	Erzincan / Kıştim Köyü	1293
Dağları Gırcı Mı Duttu	Kayseri / Develi	3045

DENİZ

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Deniz İçi Balıklı	Burdur / Dirmil	3297
Deniz Üstü Köpürü	Muğla / Ula	2489
Denizde Kara Balık	Bolu / Yumrukaya	3138
Denizde Urganım Var	Bursa	3837
Denizde Vardır Kara	Rize	2069
Denize Dalacağım	Muğla / Bodrum	355
Denize Dalmayınca	Ankara	2100
Denizin Dibi Derin	Rumeli / Eskicuma	3856
Denizin Kenarında	Erzurum / Aşkale	1518
Denizin Ortasında	Bursa	1315

DERE

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Dere Boyu Düz Gider	Balıkesir / Gönen	364
Dere Boyu Düz Olur	Konya / Bozkır	2611
Dere Boyu Gidelim	Orta Anadolu	1450
Dere Boyu Giderim	Manisa / Selendi	2591
Dere Boyu Saz Olur	Adıyaman	2858
Dere Boyu Tekneli	Çanakkale	3865
Dere Geçit Vermezse	Sivas / Divriği	324
Dere Geliyor Dere	Kırklareli	534
Dere Kütük Götürür	Rize / Çayeli	3493
Dere Sürer Gazeli	Trabzon / Beşikdüzü	2132
Derede Değirmenim	Artvin	992
Derede Gum Gaynıyor	Erzurum	2068
Dereler Davşan İzi	Burdur	3089
Dereler Doldu Taşınan	Bursa	243
Dereler Gölgelendi	Tokat / Reşadiye	2003

KAR – GAR

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Gar Yağar Bardan Bardan	Erzurum / Hınıs	1259
Kar Yağar Alçaklara	Rumeli	3094
Kar Yağar Burum Burum	Kayseri / Pınarbaşı	4194
Kar Yağar Kar Üstüne	Diyarbakır	4086
Kar Yağayı Yağayı	Trabzon / Çaykara	4016
Kara Basma İz Olur	Bayburt	2306
Garlı Dağın Öte Yüzü	Isparta / Barla	1725

KAYA – GAYA

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Kaya Dibi Kar İmiş	Sivas	279
Kayada Keklik Alayı	Eskişehir	1113
Gayadan Bakan Oğlan	Ankara	3828
Kayadan İndirdiler	Bartın	795
Gayadan İner Akrap	Karabük / Safranbolu	2592
Kayadan Ot Yolarım	Yozgat	1624
Kayalar Aşamazsun	Trabzon / Maçka	3721
Kayalar Buz Bağlamış	Kırşehir / Kaman	2950
Gayalar Gölgeledi	Sivas / Kangal	4011
Gayalar Direk Direk	Erzurum / Hınıs	1252
Gayalar Ulam Ulam	Çorum / Alaca	3594

PINAR

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Pınar Başında Durma	Sivas	1227
Pınarın Başı Güzel	Erzurum	3499
Pınardan Dudu Geçti	Sivas	836

SU

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Su Gelir Akmayınan	Niğde	2738
Su Gelir Bulanarak	Orta Anadolu	3825
Su Gelir Güldür Güldür	Afyon / Dinar	2876
Su Gelir Kütüğünen	Adana	2593
Su Gelir Lüle Lüle	Malatya / Darende	1232
Su Gelir Meste Gider	Erzincan / Tercan	1689
Su Gelir Millendirir	Çankırı / Çerkeş	1246
Su Gelir Taştan Akar	Erzurum	2339
Suya Giden Allı Gelin	Burdur / Tefenni	1658
Suya Giden Bacılar	Sivas / Suşehri	1234

YAYLA

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Yayla Çiçeği Misin	Tokat / Niksar	1121
Yayla Çimeni Budur	Giresun / Görele	1322
Yayla Suyu Yan Gider	Erzurum	3475
Yaylada Gördüm Seni	Rumeli	2356
Yayladan Gelir Koyun	Rize	2072
Yayladan Ki Yürüdüm	Rize / Hemşin	3111
Yaylanın Çimenine	Trabzon	193
Yaylanın Gülü Hoş Olur	Muğla / Fethiye	2357
Yaylanın Soğuk Suyu	Giresun / Görele	164

d) Gökyüzü ve Gök Cisimleri Formelleri

AY

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Ay Akşamdan Işığdır	Erzurum / Aşkale	97
Ay Aydıdır Ayılmaz	Erzurum	2047
Ay Ayları Ayları	Kırklareli	3952
Ay Bulutta Bulutta	Ankara/Kızılcahamam	2880
Ay Doğar Aşar Gider	Adıyaman / Gölbaşı	2859
Ay Doğar Aşmak İster	Orta Anadolu	1492
Ay Doğar Ayistandan	Bayburt	62
Ay Doğar Giresun'dan	Orta Anadolu	438
Ay Doğar Sini Sini	Diyarbakır	495
Ay Doğdu Batmadımı	Sivas / Hafik	3235
Ay Doğdu Düze Düştü	Burdur	3351
Ay Dolanaydı	Ankara / Haymana	2038
Ay İkinci İkinci	Rumeli / Vlandova	4125
Aya Bah Yıldıza Bah	Kerkük	4155
Aya Bak Nice Gider	Erzurum	240

GÖK-YILDIZ

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Gökte On İki Yıldız	Rumeli	3237
Gökte Yıldız Ell'atmış	Eskişehir /Çifteler Han	3575
Gökte Yıldız Ellidir	Erzurum / Tortum	2777
Gökte Yıldız Tek Gider	Denizli / Acıpayam	239
Gökte Yıldız Yüz Atmış	Antalya / Yayladağı	721
Gökte Yıldız Ay Misun	Rize	1612

B) Koşma Biçimindeki Türkülerde Formeller

a) Sayı Formelleri

BİR ÇİFT – ÇİFT - ÇİFTE

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Bir Çift Bülbül Geldi Kondu Kamışa	Diyarbakır	3566
Bir Çift Durna Gördüm Durur	Yozgat / Deremumlu	2541
Dallarda Köyü		
Bir Çift Güzel Gördüm Yolda	Nevşehir / Hacıbektaş	3603
Yolakta		
Çift Beyaz Güvercin Olsam	Erzurum	1314
Çifte Çıkar Martinimin Dumanı	Kastamonu / İnebolu	454
Çifte Kuburları Çaktım Almadı	Edirne	548

b) Renk Formelleri

AL-ALLI

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Al Eyvanda Han Kalmadı	Elazığ	3798
Al Kanlar İçinde Yatan Meleşim	Erzurum	1342
Al Mendilim Kaldı Kaya Başında	Erzurum / Tortum	2765
Alı Durnam Bizim Ele Varırsan	Kırıkkale/Keskin	944
Alı Gelin Girmiş Bara	Gümüşhane	285
Alı Gelin Taş Başını Yol Eder	Afyon / İhsaniye	68

ALA

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Ala Boz Dumanlı Karlı Dereler	Erzurum	2085
Ala Boz Dumanlı Şahım Karlı Dağları	Van / Erciş	3548

ELÂ: Kestane rengi. (Açık kahve)

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Elâ Gözlerini Sevdığım Dilber	Malatya	3831
Elâ Gözlerini Sevdığım Güzel	Tokat / Reşadiye	4160
Elâ Gözlü Benli Dilber	İzmir / Bergama	123
Elâ Gözlü Nazlı Yâri	Adana / Ceyhan	1269
Elâ Gözlü Nazlı Dilber	Sivas	4054
Elâ Gözlü Pirim Geldi	Erzincan / Tercan	3404
Elâ Gözlüm Ben Bu Elden Gidersem	Erzurum	2928

KARA – GARA

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Gara Camışlar Vurdum Bayıra	Erzurum	1516
Gara Goyun Goyunların Beyidir	Kütahya	200
Gara Guşun Havada Olur Oyunu	Ankara / Şereflikoçhisar	2719
Kara Kuşun Yüksekendendir Oyunu	Edirne	1800
Kara Çadırımda Vardır Üç Direk	Uşak / Banaz	3315
Kara Kaş Altına Çekmiş Sürmeler	Ankara / Şereflikoçhisar	847
Kara Kaşlar Kara Gözler Sende Var	Çorum / Sungurlu	2307
Karadır Kaşların Ferman Yazdırır	Zonguldak	2610
Kara Kuzum Sana Çanlar Takayım	Kastamonu	2866

KIRMIZI

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Kırmızı Buğday Ayrılmıyor Sezinden	Manisa	441
Kırmızı Gül Demet Demet	Erzurum	1175
Kırmızı Gül Goncasını Bağlarlar Deste	Malatya / Darende	1625
Kırmızı Gülden Dal Kestim	Afyon / Dinar	1622
Kırmızı Gülün Alı Var	Rumeli	4098

SARI

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Sarı Çiçeğinen Donandı Dağlar	Kayseri	2732
Sarı Çiçek Mor Menevşe Zamanı	Niğde	541
Sarı Çiçek Sarartıyor Dağları	Malatya / Darende	3364
Sarı Gızı Aldım Çıkdım Yaylaya	Erzurum	1402
Sarı Gızın Ayağında Yemeni	Giresun / Görele	1834
Sarı Kızın Ayağında Kundura	Erzurum	813
Sarı Kız Dedğin Bir İnce Kızdır	Erzurum / Hınıs	812
Sarı Olur Üst Yakanın Geveni	İzmir / Karaburun	1056
Sarı Zeybek Şu Dağlara Yaslanır	Rumeli	1652
Sarı Yazmamı Yırtar Eklerim	Kütahya / Tavşanlı	884

SİYAH

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Siyah Perçemini Dökmüş Yüzüne	Erzincan / Tercan	2748
Siyah Perçemlerin Gonca Yüzlerin	Tunceli / Pertek	606
Siyah Saçların Da Hatem Yüzlerin	Sivas	2533
Siyah Zülfün Deste Deste	Erzurum	2092
Siyah Zülfün Tellerine	Şanlıurfa / Siverek	581

c) Bitki formelleri

ELMA

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Elma Attım Yuvarlandı	Erzurum / Aşkale	2433
Elma İdim Günden Yana Yarıldım	Orta Anadolu	1795
Elmanın Bir Yanı Pembe	Bilecik / Söğüt	751
Elmayı Nazik Soyarlar	Bilecik	997

KARANFİL

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Karanfilem Budam Budam Budama	Erzurum	739
Karanfili Gül Dalına Deyende	Erzurum / Oltu	1696
Karanfilim Saksılarda Çanakta	Bolu	2901

d) Tabiat Formelleri

DAĞ

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Dağlar Seni Delik Delik Delerim	Sivas / Kangal	2128
Ulu Dağlar Gibi Kar Olan Başım	Erzincan / Tercan	2745
Uca Dağlar Başında Nar Şirin Olar	Kars	1139
Yüce Dağ Başına Kar Yağmış Gibi	Sivas / Kangal	2004
Yüce Dağ Başına Yağan Kar İdim	Kırıkkale / Keskin	2658
Yüce Dağ Başında Bir Goyun Meler	Muğla / Fethiye	618
Yüce Dağ Başında Bir Kuş Uçurdum	Sivas / Yıldızeli	1452
Yüce Dağ Başında Beklerim Seni	Erzincan / Çayırılı	1956
Yüce Dağ Başında Bir Sürü Kuzu	Erzurum / Şenkaya	1833
Yüce Dağ Başında Bir Ulu Çınar	Bilecik	3020
Yüce Dağ Başında Bir Ulu Pınar	Tokat / Reşadiye	1207
Yüce Dağ Başında Ceylan Balalar	Kuzeydoğu Anadolu	599

e) Zaman Formelleri

SEHER

Türkü Adı	Yöresi	Rep. No.
Seher Vakdi Kalkan Kervan	Ankara / Çubuk	1255
Seher Vakti Çaldım Yarın Kapısını	Kırşehir	132
Seher Vakti Sen Tarlaya Gidende	Azerbeycan	1801
Seherde Ağlayan Bülbül	Sivas / Şarkışla	826
Seherde Bir Bağa Girdim	Erzincan / Tercan	13
Seherde Bir Bülbül Öter Yarın Bağında	Erzurum / Şenkaya	604
Seherde Deryaya Dalsam	Bolu / Göynük	2853
Seherde İndim Ben Bağa	Şanlıurfa	679

4. SONUÇ

Bu araştırma; halk sanatçıları tarafından yaratılan, her biri birer sözlü formül olan ve türkü sözlerini oluşturan kalıp (formel) ifadeleri içermektedir. Çalışmada, TRT'nin 2006 yılında yayımlamış olduğu TRT Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi'nin 1. ve 2. cildinde yer alan 4200 türkü esas alınmış ve bu bağlamda ağırlıklı olarak konu formelleri ve çeşitli formel unsurların Erzurum yöresi bağlamındaki tespiti ve örnekleri, bunların çeşitleri, türkü metnindeki yerleri, türkülere olan katkıları üzerinde durulmuştur. Ayrıca, türküler formellere göre tasnif edilmiş ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

* Hem bireysel hem de anonim nitelikteki birçok üründe kalıp ifadeler kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu yönetime halk arasında usta malı satma adı verilir. Bu yolla, halk sanatçıları hem ustalarına saygıyı, hem de dinleyicilerin dikkatini toplamayarak kendi söyleyecekleri doğaçlama sözleri yaratmada süre kazanmayı sağlamış olurlar.

* İncelemeye esas alınan türkülerin büyük bir çoğunluğunun (4063 adeti) ölçülü olduğu tespit edilmiştir. Geriye kalan 137 adet türkü ölçsüz (serbest) türkülerdir. Bu sonuç halkımızın ölçülü ve kafiyeli söz söyleme geleneğinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

* Formeller konuları bakımından öncelikle alfabetik olarak sınıflandırılmış daha sonra bunların dışında yer alan çeşitli formel unsurlar yine konu başlıkları göz önünde bulundurularak; “sayı”, “renk”, “bitki”, “tabiat”, “zaman”, “gökyüzü ve gök cisimleri” formelleri gibi başlıklar altında toplanmıştır.

* Mânilerin birinci ve ikinci dizelerinin doldurma olduğu yönünde yaygın bir yaklaşım bulunmaktadır. Buna karşın çalışma kapsamında incelenen mânî tipi türkülerde doldurma dizelerin yer değiştirebildiği birçok örneğin varlığı tespit edilmiştir. Bu sebeple mânilerin bir bütün şeklinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

* Âşıklık geleneğinin bir yansıması olarak koşma tipi türkülerde yaratıcılık unsuru daha çok ön plâna çıkmaktadır.

* Bir şiirin edebî olarak değerlendirilebilmesindeki temel kıstaslardan birinin de ahenk olduğu gerçeğinden hareketle; formeller, türkülerin ahenkli yapısına katkı sağlamaktadır.

Çalışma, Türkülerde yer alan formel ifadeler konusunda yapılmış, sistemli ilk çalışmadır. Bu çalışmanın Türk halk müziğinde yapılacak olan bu türden başka çalışmalara örnek teşkil edeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

A. KİTAPLAR

Aksan, D. (2003). Türkçenin Gücü, Bilgi Yayınevi, 8. Baskı, Ankara.

Başgöz, İ. (2008). Türkü, Pan Yayıncılık, İstanbul.

Boratav, P. N.(1982). 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

Çobanoğlu, Ö. (2012) Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Akçağ Yayınları, 6. Basım, Ankara.

Dorson, R. M. (1984). Günümüz Folklor Kuramları, E.Ü.Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 33, İzmir.

Eyuboğlu, İ. Z. (1998). Anadolu İnançları, Anadolu Üçlemesi 1, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Gökkuşağı Matbaacılık, İstanbul.

Reichl, K. (2002). Türk Boylarının Destanları, (Çev. Metin Ekici), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 805, Ankara.

Sakaoğlu, S. (1973). Gümüşhane Masalları Metin Toplama ve Tahlil, Sevinç Matbaası, Ankara.

Türkmen. Ö. (1997). Emirdağ Türkülerindeki Kalıp Sözler-Deyimler, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1872, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel müdürlüğü Yayınları:248, Ankara.

Uzun, M.O. (2015). Türkülerimizde Sözlü Formüller Formeller, Afyon Kocatepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje Numarası: 13.HIZ.DES.56, Afyonkarahisar.

B. MAKALELER

Filizok, R. (1982). “Manilerin Tasnifi Problemi ve Manilerde Değişmeyen Unsurlar”, E.Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 1, ss.160-168, İzmir.

C. SÖZLÜKLER

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (1986). “Form, formal”, C. 8, İstanbul.

Langenscheidt’s Standard Dictionary (1995). “Formal”, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

TDK Türkçe Sözlük (1998). “Türkü”, “Form”, Yeni Baskı I-II, Ankara.